

جمهوری نو استقلال ترکمنستان
بررسی خصوصیات جمعیتی - اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی
 دکتر فاطمه بهروز - گروه جغرافیا، دانشگاه تهران

مقدمه

انگیزه مؤلف در تدوین این مقاله، مبتنی بر شناسایی جنبه‌هایی از جغرافیای انسانی کشور نو استقلال و مسلمان‌نشین ترکمنستان است که در همسایگی مرزهای شمال‌شرقی جمهوری اسلامی ایران قرار دارد. در این راستا نیروی انسانی یعنی جمعیت ترکمنستان از لحاظ خصوصیات کمی و کیفی آن مشتمل بر موضوعات و مسائل جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مربوطه مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

دوبلی و مولر^(۱) به نقش پر قدرت مذهبی - سیاسی جمهوری اسلامی ایران در جهت توسعه یک گستره بزرگتر مذهبی در حدّ برون مرزی اشاره می‌نمایند و اظهار می‌دارند که کشورهای آسیای میانه (مرکزی) و ماورای قفقاز از این

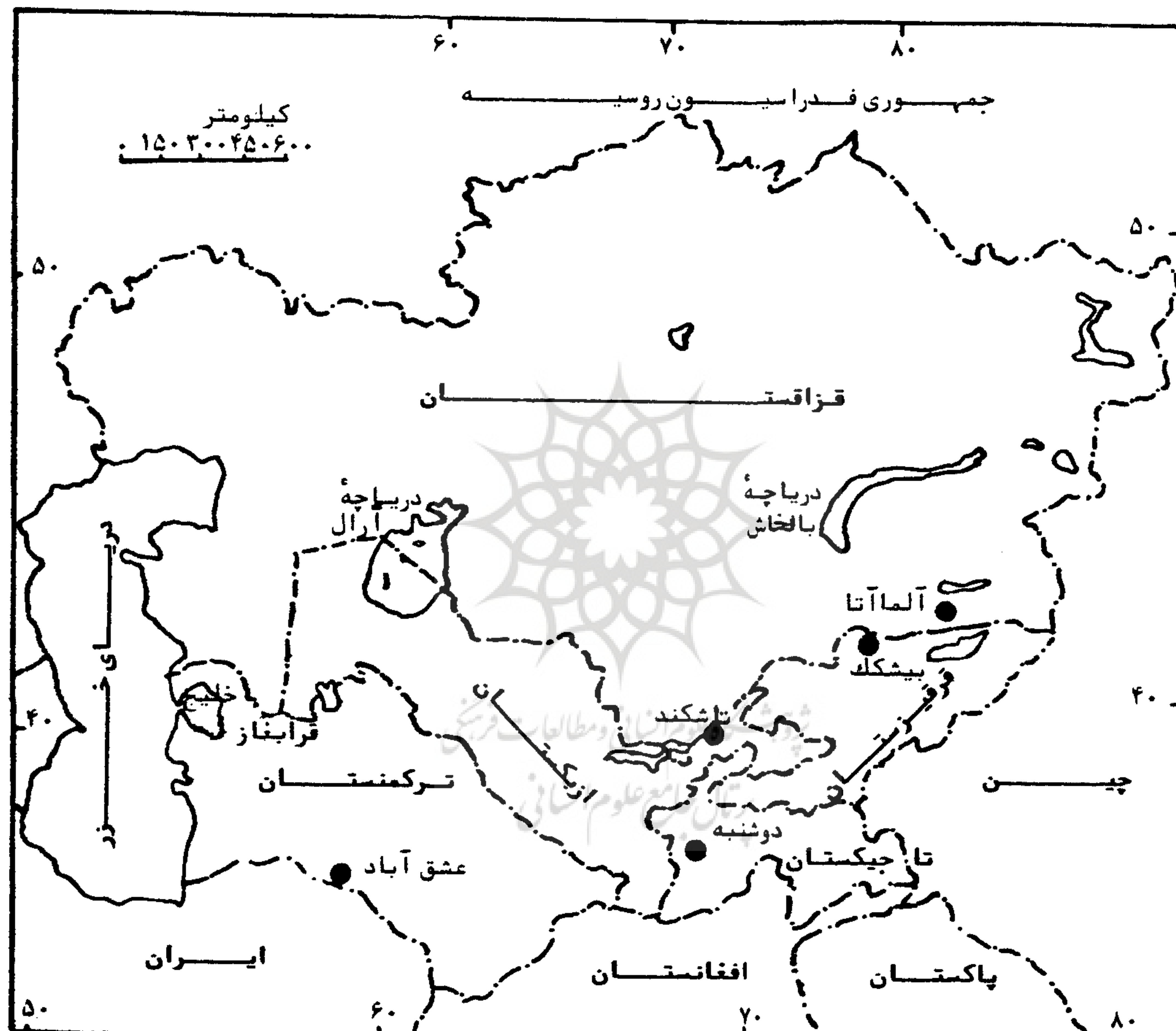
1- De Blij and Muller , 1992 , P. 175

موضوع تاثیر می‌پذیرند، بنابراین گسترش اسلام در آینده از مراکش تا اندونزی و از شمال آفریقا تا افغانستان خواهد بود که نمایانگر تغییرات مهم در نواحی و قلمروهای جهان می‌باشد.

باتوجه به اهمیت جغرافیایی کشورهای نواستقلال آسیای میانه و خصوصا " ترکمنستان که می‌توانند از موقعیت جغرافیایی - ترانزیتی جمهوری اسلامی ایران برای دسترسی به آبهای آزاد جهان در چهار چوب قرار داده‌ها و موافقت نامه های فیما بین استفاده کنند، لذا امید است که این تحقیق و یافته های آن در توجیه و بررسی برخی از جنبه های مهم و غالب جغرافیای انسانی منطقه موفق باشد.

ناحیه مورد مطالعه و مردم آن

جمهوری ترکمنستان یکی از پنج جمهوری نواستقلال آسیای میانه (مرکزی) است که موقع نسبی آن در شکل ۱ مشخص شده است. براساس شکل مذکور ملاحظه می‌شود که ترکمنستان در شمال شرقی ایران و جنوب غربی سایر جمهوریهای آسیای میانه قرار دارد. ضمناً " واقع بودن ترکمنستان در کناره دریای خزر، موقعیت ارتباطی مناسبتری را برای آن در مقایسه با دیگر جمهوریهای آسیای میانه نظیر ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان فراهم نموده است. کشور ترکمنستان در ناحیه پوششهای گیاهی بیابانی و نیمه بیابانی قرار دارد و بیابان بزرگ قره قوم قسمت بزرگی از این جمهوری را دربر گرفته است. سکونتگاههای روستایی و شهری در حواشی این صحرای بزرگ تاسیس یافته اند.

شکل ۱ - موقع نسبی کشور ترکمنستان نسبت به سایر جمهوریهای نو استقلال و مسلمان آسیای میانه و کشورهای همسایه آن

ترکمنستان تا قبل از آنکه در سال ۱۹۵۲ یکی از جمهوریهای شوروی شود، بخشی از ترکستان مسلمان بوده است.^(۱) البته باید اشاره نمود که جمهوریهای ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ترکمنستان نیز جزئی از ترکستان سابق بوده‌اند.^(۲) ضمناً باید توجه داشت که تقسیمات اصلی و فرعی اداری موجود در فدراسیون شوروی که در سال ۱۹۲۲ سازمان یافته بود، مبتنی بر گروه‌های قومیتی غالب در هر یک از پانزده جمهوری و یا هرناحیه کوچکتر می‌گردید و در پایان سال ۱۹۹۱ که تمامی سیستم از هم فرو پاشید، منجر به استقلال هر کدام از این پانزده جمهوری شد.^(۳) بنابراین ترکمنستان نیز متأثر از این قومیت‌گرایی بوده است.

این جمهوری، چند ملیتی است و ترکمنها ملیت غالب در آن می‌باشند و سایر گروه‌های قومیتی - ملیتی نظیر روسها، ازبکها، قزاقها، تعداد کمی از تاتارها، اوکراینیها، ارمنه، آذربایجانیها، و قره‌قالپاقها به عنوان اقلیتهایی در این جمهوری زندگی می‌کنند. اکثریت ترکمنهای شوروی در این جمهوری مقیم هستند و تعداد کمی از آنها عمدتاً در ازبکستان - تاجیکستان، قفقاز شمالی و ابلست استرخان (متعلق به فدراسیون روسیه) زندگی می‌نمایند.^(۴) ترکمنها از گروه نژادی یوروپوئیدها^(۵) یعنی متعلق به گروه اروپایی هم‌امبایک اختلاط نژادی مغولی کوچکی باشند.^(۶) بدین ترتیب، آنها را

1-De Blij and Muller, 1990, p.q

۲- روا، (ترجمه منصور)، ۱۳۷۰، ص ۵۳

3-Glassner, 1993, pp.150, 303

4- Britanica, 1990, p.q

5- Europeoids

6- Armanepesove and Atamamadov

می‌توان عمدتاً " در گروه نژاد قفقازی یاسفید طبقه بندی کرد که در عین حال با نژاد زرد نیز کم و بیش اختلاط نژادی حاصل نموده است .

مذهب ترکمنها سنی - حنفی و زبان آنها ترکمنی یعنی یکی از شعبات زبان آلتایی - ترکی می‌باشد . دوبلی و مولر در مورد ترکمنستان می‌نویسند :
در زمانیکه اقدامات دولت شوروی برای مدرنیزه کردن ناحیه شروع شده است ،^(۱)
آنجا قلمروی زندگی مردم چادر نشین بوده و در حال حاضر تقریباً " نیمی از مردم این جمهوری در روستاها و نیمی دیگر در شهرهای مختلف آن زندگی می‌کنند .

خصوصیات جمعیتی

به منظور آشنایی با خصوصیات جمعیتی جمهوری ترکمنستان موضوعاتی نظیر جمعیت کل ، جمعیت نسبی و ساختار جمعیتی آن مورد بررسی قرار گرفته اند :

۱- جمعیت کل

جهت توجیه جمعیت کل کشور ترکمنستان، آمار جمعیتی مربوط به آن در سالهای ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۷۹، ۱۹۹۰ در جدول ۱ به نمایش گذاشته شده‌اند . بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که طی سه دهه گذشته جمعیت ترکمنستان تا چه میزان افزایش پیدا کرده است . می‌توان اشاره کرد که در دهه ۱۹۷۰-۱۹۵۹ جمعیت ترکمنستان ۱/۷ برابر افزایش یافته که بالاترین میزان را در مقایسه با دودهه بعدی نشان می‌دهد . پایین تر بودن نسبت افزایش جمعیت کل طی دهه های بعدی در ترکمنستان می‌تواند در رابطه با برنامه ریزیهای تنظیم

1- De Blij and muller , 1990 ,p.q.

خانواده از طرف دولت مرکزی اتحاد جماهیر شوروی در این کشور توجیه شود. مطلب قابل ذکر دیگر آنست که هر چند جمعیت کل ترکمنستان طی سه دهه افزایش یافته است، لیکن از جمهوریهای کم جمعیت کشورهای تازه مستقل آسیای میانه می باشد. همانطوریکه قبلاً ذکر شد، مناطق وسیعی از این کشور در اقلیم بیابانی قرار دارد و کمتر جاذب جمعیت است. نیوزویک در این مورد می نویسد: ترکمنستان یک ناحیه بیابانی بوده که در حد کمی دارای جمعیت می باشد. (۱)

جدول ۱- میزان جمعیت کل ترکمنستان (طی سه دهه گذشته)

میزان جمعیت کل به نفر	سالهای مورد مطالعه	نسبت افزایش جمعیت کل در هر دهه
۱،۵۱۶،۰۰۰	۱۹۵۹	دهه ۱۹۵۹ - ۱۹۷۰ ۱/۷
۲،۵۸۱،۰۰۰	۱۹۷۰	دهه ۱۹۷۰ - ۱۹۷۹ ۱/۰۷
۲،۷۵۹،۰۰۰	۱۹۷۹	دهه ۱۹۷۹ - ۱۹۹۰ ۱/۲۷
۳،۵۰۰،۰۰۰	۱۹۹۰	

منابع مورد استفاده جدول: Annanepesov And Atamamedov P.487، De Blij and Muller 1990, p. q .
USSR Census 1989.

۲- جمعیت نسبی

جمعیت نسبی ترکمنستان از جنبه های تقسیم جمعیت کل کشور به مساحت آن و همچنین نسبت به مساحت اراضی زیر کشت محاسبه گردیده است. با توجه به جمعیت کل ترکمنستان (۳/۵ میلیون نفر در سال ۱۹۹۰)^(۲) و مساحت

1-Newsweek , 1992, p. 20

2-De Blij and Muller , 1990

(۱) آن (۴۸۸،۱۰۰ کیلومتر مربع) جمعیت نسبی این کشور معادل ۷/۲ نفر در هر کیلومتر مربع می‌شود که تراکم نسبی بسیار پایینی است. از لحاظ مقایسه جمعیت نسبی، ترکمنستان بعد از دیگر کشورهای تازه مستقل آسیای میانه نظیر ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان قرار می‌گیرد. همین روند در مورد معیار جمعیت نسبی ترکمنستان در هر کیلومتر مربع از اراضی زیرکشت نسبت به جمهوریهای فوق‌الذکر مشاهده می‌شود و ترکمنستان با رقم ۹/۷ نفر در هر کیلومتر مربع از اراضی زیر کشت، تراکم نسبی بسیار پائینی را دارا است. (۲)

۳- ساختار جمعیتی

در این مبحث برای توجیه ساختار جمعیتی ترکمنستان، مطالبی نظیر نسبت رشد طبیعی جمعیت، ضریب باروری و خصوصیات سنی جمعیت این کشور مورد بررسی قرار گرفته است:

جمهوری ترکمنستان در سال ۱۹۸۸ دارای نرخ موالید ۳۶/۶ در هزار و بر خه مرگ و میر معادل ۷/۸ در هزار بوده است. (۳) بدین ترتیب نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در این جمهوری معادل ۲/۸۸ درصد می‌شود که از این لحاظ خصوصیات کشورهای در حال توسعه جهان را نشان می‌دهد. با توجه به این که بهره مرگ و میر سالیانه در ترکمنستان پایین است، لذا با لا بودن نرخ رشد طبیعی جمعیت سالیانه، آنرا می‌توان منوط به با لا بودن برخه موالید سالیانه آن دانست. بنابراین برنامه ریزیهای مربوط به تنظیم خانواده از ضرورت‌های

1-Shabad , 1992, p. 278.

۲- ارقام اصلی از سالنامه استیتزمن ۱۹۸۷ اقتباس شده است.

3- Europa year book, 1991.

لازمه برای رفع مشکلات دموگرافیکی این جمهوری است.

بررسی ضریب باروری جمهوری ترکمنستان در رابطه با موضوع فوق الذکر، قابل تعمق است. با توجه به این که ضریب باروری در کشورهای توسعه یافته جهان معادل ۲/۱ فرزند برای هر خانمی که تجدید نسل را تضمین نماید، می باشد،^(۱) و این در شرایطی است که ضریب باروری در کشور ترکمنستان معادل ۰/۹۲ بوده است.^(۲) می توان این مشکل دموگرافیکی را در حد حادی توجیه نمود. بنابراین پایین آوردن ضریب باروری و کنترل موالید مردم ترکمنستان، از ضرورت های برنامه ریزی ملی این کشور محسوب می شود.

مطالعه گروه های سنی جمعیت در ترکمنستان نیز می تواند اطلاعات مربوط به ساختار جمعیتی این کشور را تکمیل کند. با توجه به این که ضریب باروری و همچنین نرخ رشد طبیعی جمعیت در ترکمنستان بسیار بالا بوده و از این لحاظ در مقایسه با سایر جمهوری های تازه مستقل شده آسیای مرکزی مرتبه دوم را احراز نموده است، لذا مشکل جوان بودن جمعیت آن قابل درک می باشد. مجله اکونومیست در مورد این جمهوری های آسیای میانه ذکر کرده که ۴۰ درصد از مردم آن زیر سن ۱۸ سال می باشند.^(۳) بنابراین بیشتر از ۴۰ درصد مردم در گروه سنی جوان می باشد و این کشور بطور جدی بایستی مساله جوانی جمعیت را در آینده حل کند.

1-Johnston and Others, 1990, p.153

2- Kingkade , 1989 , p.450

3-The Economist , 1991,p.30

۴- ترکیب قومی - ملیتی جمعیت

همانطور که قبلاً ذکر شد، جمعیت جمهوری ترکمنستان در سال ۱۹۹۰ معادل ۳،۵۰۰،۰۰۰ نفر بوده که قومیت و ملیت اصلی آنرا ترکمنها تشکیل می‌دهند. بر اساس برخی از منابع، ۷۰ درصد جمعیت ترکمنستان مشتمل بر ترکمنها می‌باشد.^(۱) بدین ترتیب ۲،۴۵۰،۰۰۰ نفر از جمعیت کل این کشور را ترکمنها در بر گرفته‌اند. در همین رابطه نیوزویک^(۲) می‌نویسد که ۷۲ درصد جمعیت ترکمنستان را ترکمنها تشکیل می‌دهند و بنا بر این صحت مدعای اخیر الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

سایر قومیت و ملیت‌های دیگر ترکمنستان شامل روسها ۱۳ درصد (عمدتاً در شهرها)^(۳)، ازبکها ۸/۵ درصد، قزاقها ۲/۹ درصد، اوکراینی‌ها، تعداد کمی از تاتارها، آرامنه، آذربایجانی‌ها و قره‌قالپاقها می‌باشند.^(۴) بنا بر این تعداد ازبکها و قزاقها در کشور ترکمنستان مجموعاً " ۳۹۹،۰۰۰ نفر می‌شود که با اضافه نمودن جمعیت ترکمنها به آنها، جمعاً " تعداد کل و تقریبی مسلمانان این جمهوری بالغ بر ۲،۸۴۹،۰۰۰ نفر خواهد شد که تقریباً " ۹ درصد از جمعیت مسلمان پنج کشور تازه مستقل شده آسیای میانه را در بر می‌گیرد. ضمناً باید توجه داشت که اقلیتهای تاتاری، آذربایجانی و قره‌قالپاقی نیز مسلمان هستند، ولیکن بدلیل آنکه درصد آنها در ترکیب جمعیت این کشور مشخص نیست، لذا در اینجا قابل محاسبه نبوده‌اند.

1-De Blij and Muller , 1990,p.q., 1992,p.172

2-Newsweek, 1992,pp.20 - 22

3-De Blij and Muller 1992,p.172.,Newsweek 1992, pp.20 -22.

4-De Blij and muller 1990.,the statesmans year Book , 1987 - 88 ., Britanica 1990

با احتساب نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت یعنی ۲/۸۸ درصد برای جمعیت ترکمنستان و پیش بینی میزان تقریبی جمعیت کل مسلمان این کشور برای سال ۲۰۰۰ ، رقمی معادل ۴۴۳،۷۸۴،۳ نفر حاصل شده که بدین ترتیب کشور ترکمنستان برای سال ۲۰۰۰ تقریباً " دارای جمعیت مسلمانی در حدود ۴ میلیون نفر خواهد شد و حدوداً " ۹ درصد از جمعیت مسلمان پنج جمهوری آسیای میانه را که تقریباً " رقم پایینی است ، دربرخواهد داشت. علت این امر را می توان در کم جمعیت بودن این کشور در مقایسه با سایر کشورهای تازه مستقل شده آسیای میانه توجیه نمود .

علاوه بر مسایل کمیتی فوق الذکر در مورد ترکیبات قومی - ملیتی مردم ترکمنستان ، می بایستی جنبه های کیفیتی مربوط به باسوادی ، تخصص ، مهارت و غیره در رابطه با نیروی انسانی این کشور را نیز می بایستی مورد بررسی و تحقیق قرار داد تا در آینده مردم ترکمنستان بتوانند با کارایی و موقعیتهای بهتری در فعالیتهای زندگی خود مشارکت نمایند .

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

اوضاع فرهنگی - اجتماعی و رفاهی
پربال جامع علوم انسانی

۱- خصوصیات مذهبی

اسلام بیش از ۱۲۰۰ سال مذهب سنتی ترکها و تاجیکها در منطقه آسیای مرکزی بوده و در حال حاضر اکثریت مسلمانان این منطقه سنی هستند^(۱)
مردم جمهوری ترکمنستان مسلمان سنی مذهب و پیرو مکتب حنفی می باشند که

1-The Encyclopedia Britanica 1990, p.1081

در قلمرو مرکز روحانی آسیای میانه و قزاقستان قرار دارند. (۱)

در سال ۱۹۱۱ تعداد ۴۸۱ باب مسجد در ترکمنستان وجود داشته که پس از گذشت بیشتر از ۷۰ سال از حکومت کمونیستی، فقط ۷ مسجد برای عبادت در آن فعال است. (۲) از مساجد مهم و عمده ترکمنستان می‌توان به طلعتان بایادر شهر یولاتان، خواجه یوسف بابا (همدانی) در شهر بایرام‌علی و مسجد لاقصی در شهر عشق‌آباد اشاره کرد. (۳) مسجد لاقصی در یکی از مناطق دور افتاده و پایین شهر عشق‌آباد قرار دارد. اولین سنگ بنای آن را یک روحانی ایرانی ترکمن بنام غفور آخوند گذاشته و از حدود سه سال پیش احداث شده است. مسجد لاقصی تنها مسجد عشق‌آباد است که در حال حاضر مورد استفاده قرار می‌گیرد. (۴) همچنین در آن کلاسهای علوم دینی و آموزش قرآن تشکیل می‌شود. (۵) که اهمیت و نقش این مسجد را در تحکیم و توسعه مبانی اسلامی در ترکمنستان مشخص می‌کند.

در اینجا بایستی به نقش مذهب در چهار چوب قوانین اساسی ترکمنستان اشاره نمود. در این مورد معاون رئیس جمهوری ترکمنستان اشاره می‌نماید که:

" در قانون اساسی جدید این جمهوری، به آزادی دین و مذهب ارزش خاصی داده شده و به همین مناسبت از سال آینده علاوه بر عید قربان، عید سعید فطر نیز جزء اعیاد رسمی مردم مسلمان ترکمنستان محسوب خواهد شد. (۶)

۱- دلدوم، ۱۳۶۷، ص ۴۵

۲- شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۹

۳- همان منبع و کیهان: گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶

۴- کیهان: گزارش تاج محمد کاظمی، ۲۶ اردیبهشت ۷۱، ص ۶

۵- کیهان: گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶

۶- اطلاعات، ۱۲ خرداد ۱۳۷۱، ص ۳

در این رابطه می‌توان به نقش کشورهای مسلمان نظیر پاکستان، عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران اشاره نمود که هر یک به نوعی در تحکیم روابط خود با جمهوریهای آسیای میانه و از جمله ترکمنستان کوشا هستند. پاکستان در زمینه روابط تجاری و عربستان سعودی جهت ارسال قرآن، پول نقد برای تعمیر مساجد و پیوستگی با سنیها کوشیده‌اند تا بدین ترتیب ایرانیهای شیعه را از این جمهوریهای آسیای مرکزی خارج سازند.^(۱) متقابلاً جمهوری اسلامی ایران نیز پنج کنسولگری جدید در جمهوریهای تازه استقلال یافته شوروی سابق تاسیس نموده که احتمالاً "به نمایندگی و یا سفارت تبدیل خواهند شد."^(۲) همچنین سفارت جمهوری اسلامی ایران در عشق آباد هم‌گشایش یافته است.^(۳) چنانچه ملاحظه می‌شود، جمهوری اسلامی ایران علاوه بر همجواری و نزدیکی با این جمهوریها، برای علایق مذهبی فیما بین نیز اهمیت خاص قائل است.

نورسلطان نظر بایف رئیس جمهوری قزاقستان اظهار می‌دارد که جمهوریهای تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان بیشتر در معرض بنیادگرایی اسلامی هستند.^(۴) بنابراین مشاهده می‌شود که کشور ترکمنستان نیز دارای توانهای بالقوه برای تقویت و توسعه اسلام‌گرایی در ناحیه مورد مطالعه است.

1-Time : International, 1991, p. 18

۲- کیهان، ۲ دی ۱۳۷۰، ص ۲
 ۳- اطلاعات، ۸ دی ۱۳۷۰، ص ۴
 ۴- کیهان، ۲۱ مهر ۱۳۷۰، ص آخر

۲- خصوصیات زبانی

زبان ناحیه آسیای مرکزی شوروی شامل جمهوریهای مورد مطالعه به استثنای تاجیکستان، از خانواده آلتایی یا زیر تقسیم ترکی می باشد. ترک زبانان را قزاقها، قرقیزها، ازبکها، قره‌قالپاقها و ترکمنها تشکیل می‌دهند^(۱) بدین ترتیب چهار جمهوری قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان و ازبکستان به زبان ترکی صحبت می‌کنند.^(۲) زبان ملی مردم ترکمنستان ترکمنی است که متعلق به گروه زبانهای ترکی جنوبی است.^(۳) در این زمینه بنیگسن و براکس آپ اشاره کرده‌اند که زبان ترکمنی از گروه ترکی می‌باشد و در جمهوری ترکمنستان الفبای مورد استفاده سابقاً "شامل فارسی و جغتایی بوده، سپس تا سال ۱۹۲۷ عربی، ۱۹۲۸-۳۹ لاتین و از سال ۱۹۳۹ به بعد سیریلی (روسی) متداول شده است.^(۴)

الفبای سیریلی توسط روسها در دهه ۱۹۳۰ به جمهوریهای آسیای مرکزی و قفقاز تحمیل شده بود.^(۵) در آینده ترکمنستان به پیروی از آذربایجان خط لاتین را برای خود انتخاب خواهد کرد.^(۶)

1-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1080

2-The Economist , 1991, (sept), pp. 30, 31

۳- دلدوم ۱۳۶۷ ، ص ۴۵

۴- بنیگسن و براکس آب ، ۱۳۷۰ ، ص ۲۵۲

5-Newsweek , 1992, p. 18

۶- کیهان ، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۷۱ ، ص ۱۶

در ترکمنستان مدارس و مقاطع تحصیلی ، امور اداری، قضایی و سایر اقدامات رسمی، مطبوعات و رسانه های گروهی شامل برنامه های رادیو و تلویزیون از زبان ترکمن و روسی استفاده می کنند^(۱) بدین ترتیب زبانهای ترکمنی و روسی زبانهای غالب در این جمهوری هستند که با تحولات اخیر یعنی استقلال کشور ترکمنستان، امکان تضعیف و از بین رفتن زبان روسی و جانشینی آن با زبان ترکمنی و الفبای لاتین پیش بینی می شود.

۳- درآمد سرانه

بررسی در آمد ملی سرانه جمهوریهای تازه مستقل شده آسیای مرکزی در سال ۱۹۸۸ و بعنوان درصدی از کل شوروی به ترتیب شامل قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان می شود^(۲) بدین ترتیب ترکمنستان در مرتبه دوم قرار دارد. ضمناً " درآمد سرانه ترکمنستان معادل ۳۳۷۰ دلار بوده که موقعیت ممتاز جمهوری ترکمنستان در بین جمهوریهای مورد مطالعه، آسیای میانه را تایید می کند^(۳) علاوه بر این ، بردشاو لین در تحقیق خود راجع به پانزده جمهوری نواستقلال که پس از تجزیه شوروی در سیستم جهانی دنیا قرار گرفته اند، به این موضوع اشاره کرده اند که ترکمنستان با درآمد سرانه ۲۰۰۰ روبل در سال ۱۹۹۰ در مرتبه دوازدهم بین کلیه جمهوریهای مذکور و در مرتبه دوم یعنی بعد از قزاقستان و همچنین

۱- شیرازی ، ۱۳۷۰ ، صفحات ۹۷ ، ۹۸ ، کیهان ؛ غلامی - ادی ۱۳۷۰ ، ص ۶

2- The Economist, 1991 (Sept, p.30., Dec, p.28)

3- Time:International, 1991

قبل از قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان (کشورهای آسیای میانه) قرار دارد^(۱)

بنابر این می‌توان گفت که هرچند ترکمنستان دارای برتری نسبی از لحاظ درآمد سرانه خود نسبت به سه جمهوری قرقیزستان ازبکستان و تاجیکستان است، لیکن در مقایسه با سایر جمهوریهای نواستقلال شوروی سابق و همچنین در مقیاس جهانی از این لحاظ ضعیف بوده و در ردیف بسیاری از کشورهای در حال توسعه جهان قرار می‌گیرد.

وضعیت بهداشت

در جمهوری ترکمنستان موسسات پزشکی وجود دارند^(۲) در این کشور در سال ۱۹۸۶ تعداد ۳۱۲۰۰ پرسنل پزشکی و ۳۷۰۰۰ تخت خواب بیمارستانی^(۳) و در سال ۱۹۸۸ ۱۲۴۰۰ پزشک و ۳۸۷۰۰ تخت بیمارستانی داشته است^(۴).

محاسبه نسبت پرسنل پزشکی ترکمنستان برای یک هزار نفر جمعیت آن معادل ۸/۹۱ می‌شود که در مقایسه با کشورهای پیشرفته دنیا خیلی پایین است، لیکن تعداد تخت بیمارستانی در این جمهوری به ازای هر یکصد نفر جمعیت معادل ۱/۱۱ شده که براساس استاندارد بین‌المللی یعنی ۱، مناسب می‌باشد. بنابر این می‌توان نتیجه‌گیری نمود که وضعیت تخت‌های بیمارستانی از نظر تعداد در ترکمنستان در حد استاندارد می‌باشد، ولی از لحاظ

1-Bradshaw and Lynn, 1994, p.444

2-The Encyclopedia Britanica ,1990, p.1101

3-The Statesman's Year -Book:1987 - 88

4-The Statesman's Year -Book:1991-92, p.1285

پرسنل پزشکی (پزشک و پرستار و سایر افراد موجود در کادر پزشکی) دچار کمبود متخصص است که نیاز به رفع این مشکل دارد.

تعلیم و تربیت

تازمان نابودی خان نشین بخارا در سال ۱۹۲۰، ترکمنها عمدتاً "تعلیم و تربیت خود را از مکتب ها یعنی مدارس ابتدایی و سمینارهای موجود در بخارا (ازبکستان) دریافت می کردند و به همان اندازه از مدارس تازه تاسیس یافته توسط اصلاح گران مسلمان در اوایل قرن بیستم در شهرهای کرکی و چارجو (این دو شهر در ترکمنستان واقع شده اند) بهره می گرفتند. ضمناً اقدام برای توسعه وسیع تجهیزات و امکانات آموزشی از سال ۱۹۲۴ شروع شده است. (۱)

اکثر مردم ترکمنستان با سواد می باشند. (۲) در ژانویه ۱۹۸۷ ۳۰ درصد از بچه ها در موسسات پیش دبستانی حضور داشته و در سال ۸۷-۱۹۸۶ تعداد ۱۸۰۰ مدرسه ابتدائی و متوسطه به همراه ۸۰۰،۰۰۰ دانش آموز داشته است. (۳)

در این جمهوری چندین موسسه، تعلیمات عالی، یک کالج آموزشی معلمین و موسسات پزشکی، کشاورزی و موسسه پلی تکنیک وجود دارند. (۴) همچنین ۹ مدرسه عالی (موسسات تعلیم و تربیتی عالی) همراه با ۳۸،۹۰۰ دانشجو در سال ۸۵-۱۹۸۴ (۵) داشته که این تعداد دانشجو در سال ۸۷-۱۹۸۶ بالغ بر

1-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1101

۲کیهان: غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶

3-The Statesman's Year -Book, 1987-88, p. 1282

4-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1101

5-Europa Yearbook, 1991, p. 2649

۳۹۵۰۰ نفر گردیده است^(۱)، ضمناً "مدارس تخصصی یا کالجهای تکنیکی در سال ۸۵ - ۱۹۸۴ بالغ بر ۳۵ با تعداد دانشجویان ۳۶،۹۰۰ نفر بوده است^(۲) و در سال ۸۸ - ۱۹۸۷، تعداد این مدارس تخصصی یا کالجها به ۳۶ باب رسیده و دانشجویان آنان هم بالغ بر ۳۷،۴۰۰ نفر گشته است^(۳)."

ترکمنستان دارای يك دانشگاه می باشد^(۴) که بنام دانشگاه ایالتی ترکمنستان موسوم بوده و در شهر عشق آباد پایتخت ترکمنستان واقع شده است^(۵) علاوه بر این آکادمی علوم ترکمن که در سال ۱۹۵۱ تاسیس شده، بر کار ۱۵ انستیتوی تعلیم دیده به همراه ۱۰۵۹ عضو نظارت و مدیریت می نماید، ضمناً "در مجموع ۵۸ انستیتوی تحقیقاتی با ۵۵۰۰ پژوهشگر (آمار ژانویه ۱۹۸۷) در ترکمنستان به فعالیت اشتغال داشته اند^(۶)."

با توجه به مطالبی که ذکر شد مشخصات تعلیم و تربیتی این جمهوری تقریباً "همهٔ قسمتها و مقاطع تحصیلی را دربر گرفته و تنها مورد قابل انتقاد، کمبود دانشگاه در این کشور است. تاسیس دانشگاههای جدید در ترکمنستان می تواند سطوح تخصصی مردم ترکمنستان را در آینده با لایبرده و بدین ترتیب کیفیت و کارایی جمعیتی را بهبود بخشد."

1-The Statesman's Year - Book, 1987-88, p. 1282

2-Europa Yearbook, 1991, p. 2649

3-The Statesman's Year - Book, 1987-88. p. 1282

۴- کیهان، غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶

5-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1101

6-The Statesman's Year - Book, 1987-88, p. 1282

رسانه های گروهی

در این میحث موضوعاتی نظیر مطبوعات ، رادیو و تلویزیون به عنوان رسانه های گروهی مورد بررسی قرار گرفته اند . در جمهوری ترکمنستان روزنامه ها ، مجلات و گاهنامه ها به زبان ترکی و همچنین روسی چاپ و منتشر می شوند . (۱)

در ترکمنستان حدود ده روزنامه و مجله به زبان ترکمنی و روسی به طبع رسیده و انتشار می یابند . (۲) نخستین روزنامه ترکمن زبان به نام ترکمانیا بوده که از سال ۱۹۲۰ آغاز بکار کرده است . روزنامه های مهم ترکمن زبان کنونی " ترکمانیای شوروی " و " کمونیست جوان " و مجلات عمده عبارت از " زن ترکمن شوروی " و " ادبیات شوروی " هستند . (۳) نکته جالب توجه دیگر آنکه در شهر عشق آباد به تنهایی ۱۵ عنوان نشریه منتشر می شود . (۴) در ترکمنستان نیز ۳۱ عنوان مجله ادواری وجود دارد که ۱۴ عنوان آن به زبان ترکمنی است . (۵)

در سال ۱۹۸۸ از ۷۲ عنوان روزنامه موجود در ترکمنستان ، ۵۶ عنوان آن به زبان ترکمنی بوده است . تعداد روزنامه های روزانه که به زبان ترکمنی منتشر شده اند در سال ۱۹۸۸ بالغ بر ۸۷۴ ،۰۰۰ سایر زبانها ۱،۱۲۲،۰۰۰ تیراژ داشته است . (۶)

۱- شیرازی ، ۱۳۷۰ ، ص ۹۸

۲- کیهان ، غلامی ، ۱۰ دی ۱۳۷۰ ، ص ۶

۳- شیرازی ، ۱۳۷۰ ، صفحات ۹۹، ۹۸

۴- اطلاعات ، ۹ دی ۱۳۷۰

5-Eurapa Yearbook, 1991, p. 2649

6-The statesman's year-Book, 1991, p. 1285

یکصد هزار نفر جمعیت آن ۲ عنوان مختلف روزنامه طی سال منتشر می‌شود.
 در يك بررسی مقایسه‌ای با چهار جمهوری دیگر تازه مستقل شده، آسیای مرکزی،
 ملاحظه می‌شود که ترکمنستان از این لحاظ در مرتبه سوم بعد از کشورهای
 وقرقیزستان و قزاقستان قرار دارد که بدین ترتیب از لحاظ تنوع انتشار روزنامه
 نسبت به جمعیت موقعیت متوسطی را نشان می‌دهد.

در جمهوری ترکمنستان يك فرستنده، رادیویی و سه کانال تلویزیونی
 مشغول به کار هستند، دو کانال تلویزیونی برنامه‌های مسکو را تقویت
 می‌نمایند.^(۱) برنامه‌های رادیو - تلویزیون ترکمنستان به زبان ترکمنی
 و روسی پخش می‌شوند.^(۲) رادیوی ترکمنیایی از عشق آباد برنامه‌های محلی
 را اجراء می‌نماید که مجدداً " از طریق مسکو به زبان ترکمنی و روسی ارائه
 می‌گردند؛ ضمناً "تلویزیون ترکمنی عشق آباد برنامه‌های محلی را تهیه و از
 طریق تلویزیون مسکو مجدداً " به زبان ترکمنی و روسی به سمع مردم می‌رسد.^(۳)

ملاحظه می‌شود که زبانهای ترکمنی و روسی از لحاظ آموزش و پرورش
 و امور رسمی و اداری در ترکمنستان حائز اهمیتند و برای رسانه‌های گروهی
 نظیر جراید و مطبوعات، رادیو و تلویزیون نیز توأمًا " به ایفای نقش می‌پردازند.
 با توجه به جدید الاستقلال بودن این کشور، سیاست‌گذاریهای جدید در توسعه
 رسانه‌های گروهی الزاماً " به سوی کشورهای همسایه و مسلمان آن گرایش پیدا
 خواهد کرد.

۱- کیهان غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶

۲- شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۸

3- Europa yearbook, 1991, p.2650.

ساختار اشتغالات در فعالیتهای اقتصادی

ترکمنستان نظیر سایر جمهوریهای آسیای میانه عمدتاً " در فعالیتهای کشاورزی اشتغال داشته و نیازمند توسعه در صد اشتغالات در بخشهای صنعتی، تجاری - بازرگانی و خدماتی می باشد. (۱) این کشور به طور بنیادی یک ناحیه تحت توسعه مبتنی بر گله داری بوده که تحت تسلط شوروی سابق به یک تولید کننده معدنی تبدیل شد و در عین حال عرضه نمودن پنبه و گوسفند پاری را نیز به عنوان مشغله اقتصادی خود حفظ نمود. (۲)

پرورش و تولید پنبه در ترکمنستان از جمله پایه های اقتصادی فعالیتهای کشاورزی می باشد. (۳) چنانچه یکی از مبانی اشتغالزایی در فعالیتهای نوع اول در این کشور مربوط به تولید این محصول است. تولید پنبه در اراضی آبیاری شده به دلیل کاربری از کانال قره قوم توسعه یافته است. (۴) باید به این نکته اشاره نمود که با وجود تاثیر کانال قره قوم هنوز بسیاری از ترکمنها گوسفند چرانی می کنند و پوست قره گل و خر آستراخان در حد قابل ملاحظه ای از صادرات با ارزش آنها محسوب می شود. (۵) با این حال اسکان چادر نشینان این منطقه انجام خواهد شد.

از لحاظ استخراج منابع در ترکمنستان، می توان به نفت و گاز، تولیدات ید، برم و سولفات سدیم اشاره نمود که از پایه های اقتصادی این

۱- بهرور، ۱۳۷۲.

2-Shabad, 1992, p. 279

3-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1100

4-Shabad, 1992, p. 279

5-De Blij and Muller, 1990, p. q

جمهوری به حساب می‌آیند. ضمناً "ترکمنستان غربی یکی از پیشرفته‌ترین نواحی این کشور از لحاظ صنعتی محسوب می‌شود که تاکید آن در مسـورد استخراج و تصفیه نفت، صنایع شیمیایی و معدنی و پرورش و کنسرو نمودن ماهی می‌باشد.^(۱) گاز طبیعی در اواسط دهه ۱۹۶۰ در صحرای این کشور کشف شد و تا قبل از تجزیه شوروی، ترکمنستان بزرگترین تولیدکننده گاز شوروی سابق پس از سیبری غربی بوده است.^(۲) اهمیت منابع نفت و گاز ترکمنستان قابل توجه بوده و به موقع خود این کشور را در خروج از رخوت اقتصادی یاری خواهد نمود.^(۳)

در حال حاضر ترکمنستان محصولاتش را به بیش از ۵۰ کشور جهان صادر می‌کند که شامل انواع ماشین‌آلات، نفت، سدیم، گوگرد و بسیاری از محصولات دیگر است.^(۴) اکنون ترکمنستان به عنوان یک کشور نو استقلال علاقه مند است تا مازاد مصرف نفت و گاز پالایشگاههای خود را به استانهای شمالی ایران صادر نماید.^(۵) بعلاوه ریاست جمهوری ترکمنستان خواستار انتقال گاز از طریق ایران به ترکیه شده است.^(۶) در هر حال، توسعه خدمات بازرگانی بین ترکمنستان و سایر کشورهای جهان خصوصاً "جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند بر اهمیت اقتصادی این کشور تازه استقلال یافته بیفزاید که بالمال درصد اشتغالی در فعالیتهای نوع سوم اقتصادی در این جمهوری را نیز ارتقاء خواهد داد.

1-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1100

2-Shabad, 1992, p. 279

3-De Blij and Muller, 1992, p. 173

۴-دلدن، ۱۳۶۷، صفحات ۴۲، ۴۳

۵-کیهان، ۱ بهمن ۱۳۷۰، ص ۲

۶-اطلاعات، ۴ اسفند ۱۳۷۰، ص ۲

تقسیمات داخلی، الگوهای سکونت‌گزینی و مهاجرتها :

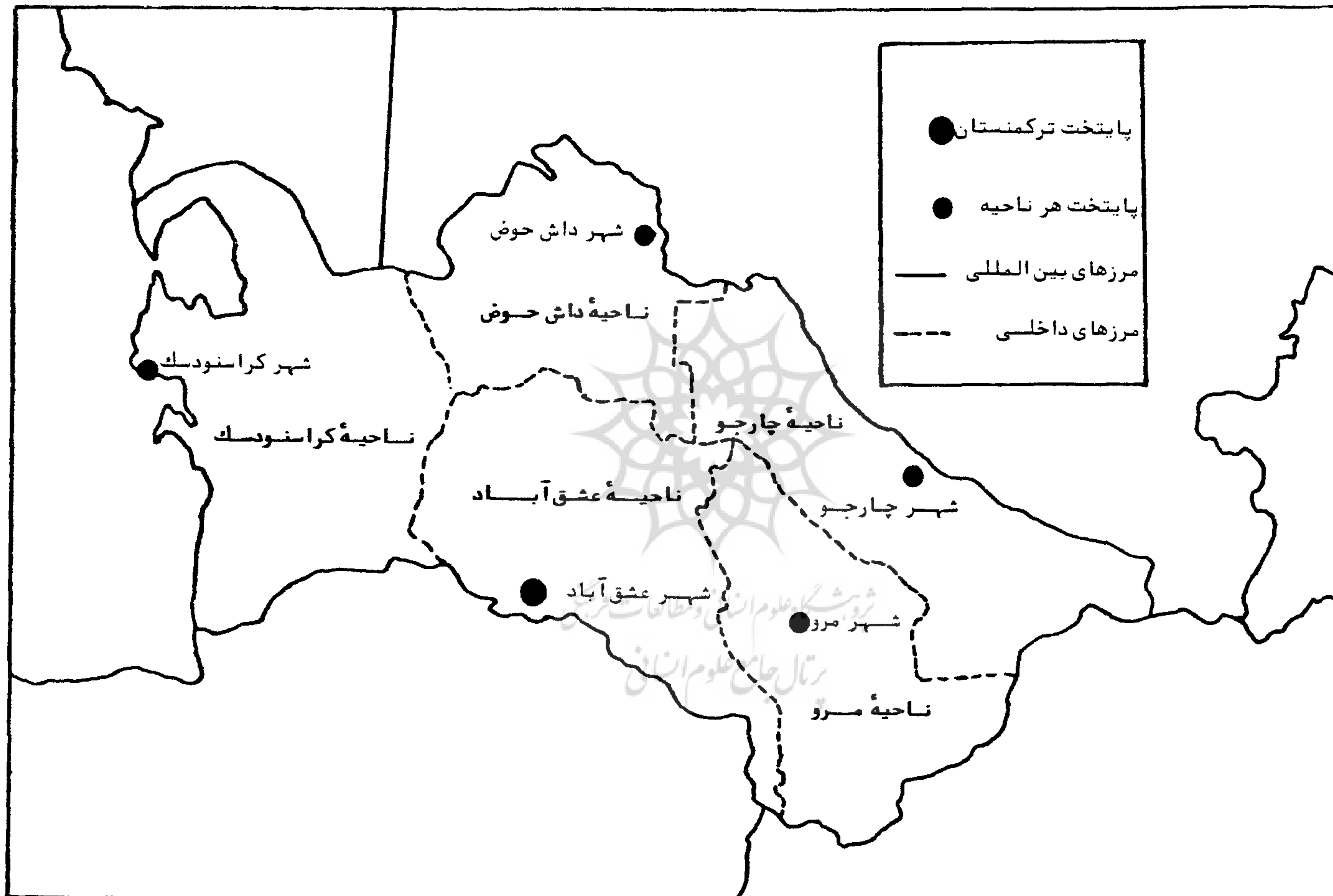
در این قسمت، مسائلی نظیر تقسیمات داخلی (سیاسی - اداری) ترکمنستان، تعداد و توزیع فضایی مراکز روستایی و شهری، شهر پایتختی، سکونتگاه‌های مختلف از نظر میزان جمعیت و توزیع فضایی آنها و بالاخره مهاجرت‌های جمعیتی و الگوهای آنها مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

تقسیمات داخلی و مراکز روستایی و شهری:

از لحاظ تقسیمات داخلی یا سیاسی - اداری، ترکمنستان دارای ۵ ناحیه می‌باشد که در شکل ۲، نشان داده شده است. این پنج ناحیه چار جو، ماری (مرو) و عشق‌آباد، داش حوض و کراسنودسک است که شامل ۲۲ ناحیه روستایی، ۱۵ شهر کوچک و ۷۴ سکونتگاه شهری می‌باشند^(۱). ترکمنستان از لحاظ تعداد نواحی (۵ ناحیه تقسیم شده داخلی) بعد از قزاقستان و ازبکستان قرار دارد. بدین ترتیب موقعیت متوسطی را نسبت به جمهوریهای پنجگانه مورد مطالعه نشان می‌دهد.

تعداد و توزیع فضایی سکونتگاهها

برای بررسی تعداد و توزیع فضایی سکونتگاههای روستایی و شهری جدول ۲ ارائه شده است. در این جدول تراکم‌های نسبی تعداد نواحی روستایی، تعداد شهرهای کوچک و تعداد سکونتگاهها یا مراکز شهری نسبت به هرده

شکل ۲ - تقسیمات سیاسی - اداری ترکمنستان که شامل پنج ناحیه می باشد (منابع : سالنامه استتیزمن ۱۹۹۱ ، و نقشه اتحاد جماهیر شوروی ،

چاپ هاموند ، ۱۹۹۱) .

هزار کیلومتر مربع از مساحت ترکمنستان توسط نگارنده محاسبه گردیده و ارقام میانگین مربوط به پنج جمهوری نیز جهت مقایسه و تحلیل ارائه شده است.

جدول ۲ - تعداد کل و تراکم نسبی نواحی روستایی، شهرهای کوچک و سکونتگاههای شهری

تراکم نسبی سکونتگاههای شهری در هر کیلومتر مربع	تعداد سکونتگاههای شهری	تراکم نسبی شهرهای کوچک در هر ۱۰,۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد شهرهای کوچک	تراکم نسبی روستایی در هر ۱۰,۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد نواحی روستایی	ترکمنستان میانگین های محاسبه شده برای جمهوری آسیای مرکزی
۱/۵۲	۲۴	۰/۳۱	۱۵	۰/۸۶	۴۲	ترکمنستان
۱/۸۸	۸۹/۶	۱/۱۱	۵۱/۴	۲/۰۲	۱۰۰/۲	میانگین های محاسبه شده برای جمهوری

منابع مورد استفاده: بهروز ۱۳۷۲، جداول ۲ و ۹ (صفحات ۴۷ و ۴۸)

بررسی جدول شماره ۲، نشان می‌دهد که در کلیه موارد، تراکم‌های نسبی محاسبه شده شامل تعداد نواحی روستایی، شهرهای کوچک و سکونتگاه‌های شهری در هر ده هزار کیلومتر مربع وسعت، در ترکمنستان کمتر از حد میانگین این ارزشها در مجموعه پنج جمهوری آسیای میانه می‌باشد. علت این موضوع را می‌توان در خصوصیات صحرایی و نیمه صحرایی جمهوری ترکمنستان توجیه نمود که شرایط محیط طبیعی امکانات چندان مناسبی را برای بهره‌گیری‌های روستایی و شهری از اراضی این سرزمین، برای مردمان آن فراهم نکرده است. بنابراین تراکم نسبی سکونتگاهها در واحد سطح در مقایسه با سایر جمهوریهای مورد مطالعه پائین‌تر می‌باشد.

جهت بررسی جمعیت مراکز روستایی و شهری در جمهوری ترکمنستان، جدول ۳ ارائه گردیده است. با توجه به مندرجات این جدول مشخص می‌شود که درصد جمعیت شهری در فاصله سالهای انتخابی افزایش یافته و در مقابل آن، درصد جمعیت روستایی کاهش پیدا کرده است. بنابراین روند مهاجرت روستائیان به شهرها می‌تواند در این ترکیب (درصد جمعیت) تاثیر گذاشته باشد. بریتانیکا^(۱) در مورد توزیع فضایی جمعیت در ترکمنستان می‌نویسد:

"در این جمهوری حدود نیمی از کل جمعیت شهری هستند و بقیه، مردم در سکونتگاههای روستایی و روستاها زندگی می‌کنند و جمعیت شهری عمدتاً از خارجیها نظیر غرب شوروی و فدراسیون روسیه بوده که در مراکز اصلی متمرکز شده‌اند. در هر صورت تداوم افزایش درصد شهر نشینی در ترکمنستان

1-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1100

طی سالهای آینده قابل پیش بینی می باشد.

جدول ۳ - جمعیت کل و درصد جمعیت شهری و روستایی ترکمنستان در برخی از سالهای انتخابی

سالهای انتخابی	میزان کل جمعیت به نفر	درصد جمعیت شهری	درصد جمعیت روستایی
۱۹۵۹	۱،۵۱۶،۰۰۰	۴۶	۵۴
۱۹۷۰	۲،۱۵۹،۰۰۰	۴۸	۵۲
۱۹۷۶ (تخمینی)	۲،۵۸۱،۰۰۰	۴۹	۵۱

منبع مورد استفاده: Annanepesov And At amamedov, P.487

لازم به ذکر است که در سال ۱۹۷۰ درصد جمعیت روستانشین در کل جمهوریهای تازه مستقل شده، آسیای مرکزی ۵۹ درصد بوده که در سال ۱۹۸۹ به ۵۴/۵ درصد رسیده است.^(۱) بنابراین یکی از بالاترین روندهای مهاجرت روستائیان به شهرها در جمهوریهای مذکور از جمله ترکمنستان، در فاصله سالهای ۸۹-۱۹۷۰ اتفاق افتاده است. مطلب دیگر آنکه جمهوریهای آسیای مرکزی در مجموع در دهه ۸۹-۱۹۷۹ دارای افزایش جمعیت بوده اند که خصوصاً " در مورد ترکمنستان چشمگیر است. همچنین این جمهوریها نه فقط ۲۳ درصد افزایش جمعیت شهری در دهه ۸۰-۱۹۸۰ داشته اند بلکه رشد جمعیت روستایی آنها هم تقریباً " ۲۳ درصد بوده است.^(۲) در این مورد چنین ذکر گردیده که در دهه ۸۹-۱۹۷۹ جمعیت روستایی جمهوریهای آسیای مرکزی

۱- بهروز ، ۱۳۷۲ ، جدول ۱۰ ، ص ۶۹.

2-Dewdney, 1990, p.274

افزایش زیادی داشته است.^(۱) بنابراین علت افزایش جمعیت روستایی‌دramی‌توان ضرایب باروری بالا و نتیجتاً " نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در نواحی روستایی نسبت به مناطق شهری (در این ناحیه) خصوصاً " در مورد ترکمنستان توجیه نمود.

پایتخت ترکمنستان

پایتخت ترکمنستان - شهر عشق آباد است که در جنوب این جمهوری و در نزدیکی مرز ترکمنستان - ایران قرار دارد. جمعیت شهر عشق آباد در سال ۱۹۷۹ بالغ بر ۱۲۰,۰۰۰ نفر بوده و بر اساس سرشماری جمعیت ۱۹۸۹ به ۳۹۸,۰۰۰ نفر رسیده و با استناد به قول دوبلی و مولر این رقم معادل ۴۷۵,۰۰۰ نفر در اولین سالهای دهه ۱۹۹۰ شده است.^(۲) عشق آباد در مقایسه با سایر پایتخت‌های جمهوریهای تازه مستقل شده، آسیای میانه دارای کمترین میزان جمعیت است. علت این امر را می‌توان در کم جمعیت بودن این جمهوری نسبت به وسعت آن توجیه نمود و خصوصاً " آنکه وجود صحرای بزرگ قره قوم از عوامل دافعه، مراکز جمعیتی در ترکمنستان محسوب می‌شود.

لازم به ذکر است که شهر عشق آباد یکی از سه شهر مهم و پرجمعیت جمهوری ترکمنستان است و علاوه بر مرکزیت سیاسی و اداری این جمهوری، بسیاری از نقشها (مراکز) و خدمات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ترکمنستان نیز در همین شهر تمرکز دارند.

14- USSR Census 1989, p. 12

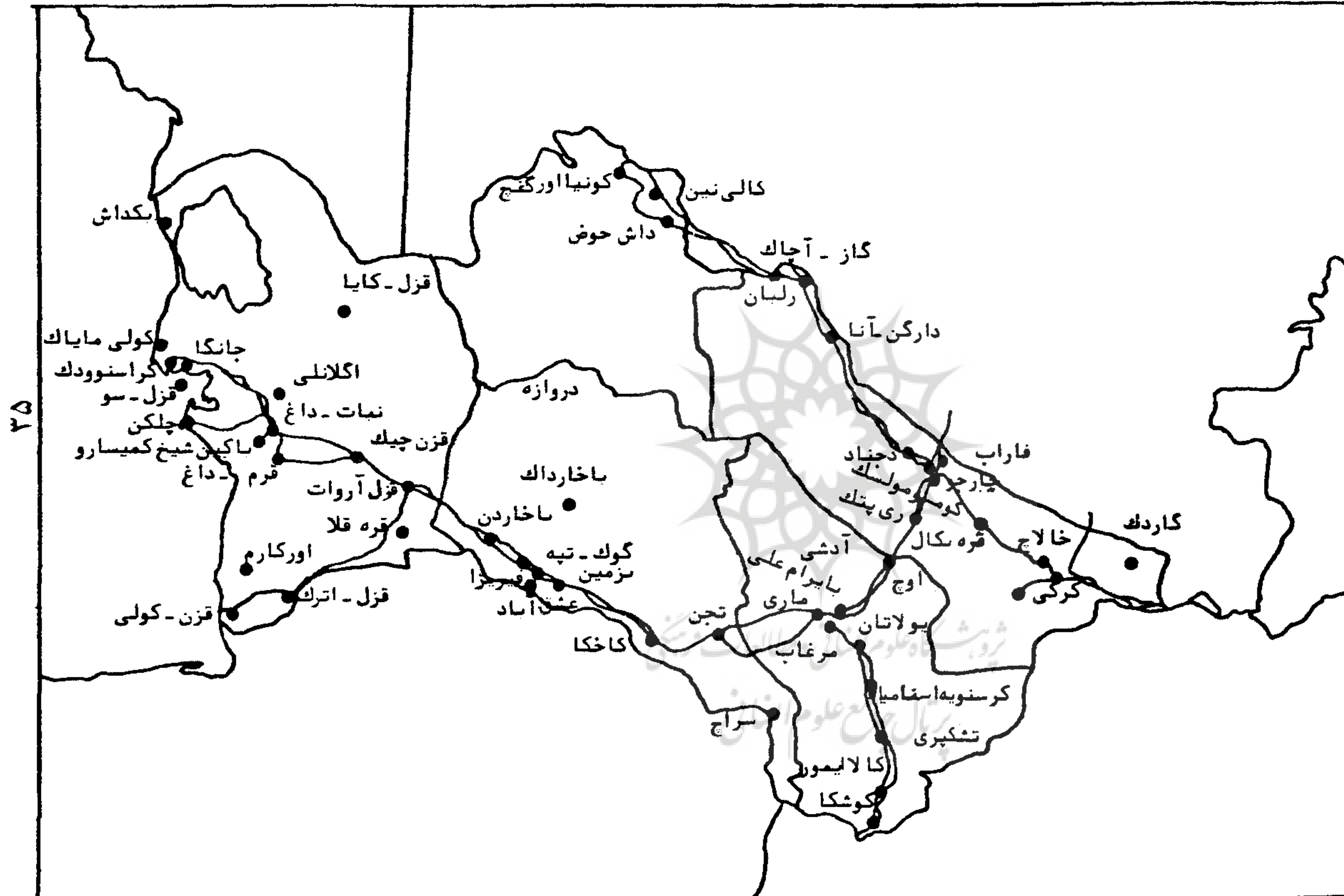
22-USSRCensus., The Statesman's Year-Book 1991.,
De Blij & Muller, 1992, p. 173

شهرها و یا سکونتگاه‌های مهم جمعیتی ترکمنستان و توزیع قضایی آنها

در این جمهوری جمعیت به طور نامساوی توزیع شده است و معدودی از مردم در قره قوم و نواحی کوهستانی زندگی می‌کنند. در حالیکه تعداد بیشتری از مردم در واحه‌ها ساکن هستند.^(۱) با توجه به اشکال ۲ و ۳ ملاحظه می‌شود که شهرها یا سکونتگاه‌های مهم عمدتاً " در قسمت‌های پیرامونی این جمهوری تجمع پیدا کرده‌اند که می‌توان علت آنرا در رابطه با صحرای وسیع داخلی قره قوم دانست. همچنین توسعه خطوط آهن و جاده‌های شوسه اصلی و فرعی نیز چنانچه در قسمت‌های کناره‌ای نقشه ملاحظه می‌شوند، سکونتگاه‌ها را به هم مرتبط می‌سازند. باید توجه داشت که رودخانه‌های آمودریا (جیحون)، مرغاب، تجن و اتیرک و همچنین نواحی غربی ترکمنستان که در ساحل شرقی دریای خزر قرار دارند، از جمله عوامل تشویق‌کننده برای تاسیس سکونتگاه‌ها در قسمت‌های حاشیه‌ای کشور محسوب می‌شوند. تاسیس کانال قره قوم برای اتصال آمودریا به دریای خزر از قسمت‌های شمال‌شرقی، شرقی، جنوبی و غربی این کشور که جز، مناطق پیرامونی ترکمنستان هستند، می‌گذرد و تعداد زیادی از سکونتگاه‌ها هم در این ناحیه واقع شده‌اند.

جمعیت شهرهای بزرگ و مهم ترکمنستان در سال ۱۹۷۶ شامل عشق آباد (۲۹۷۰۰۰ نفر)، داش حوض (۸۱،۰۰۰ نفر)، ماری یا مرو (۷۰،۰۰۰ نفر)، کراسنودسک (۵۴،۰۰۰ نفر)، بایرام‌علی (۳۸،۰۰۰ نفر)، وتجن (۳۱،۰۰۰ نفر) بوده است. مراکز صنعتی شامل نبات داغ، بزمین، و چلکن طی سال‌های

1-The Encyclopedia Britanica , 1990, p. 1100.

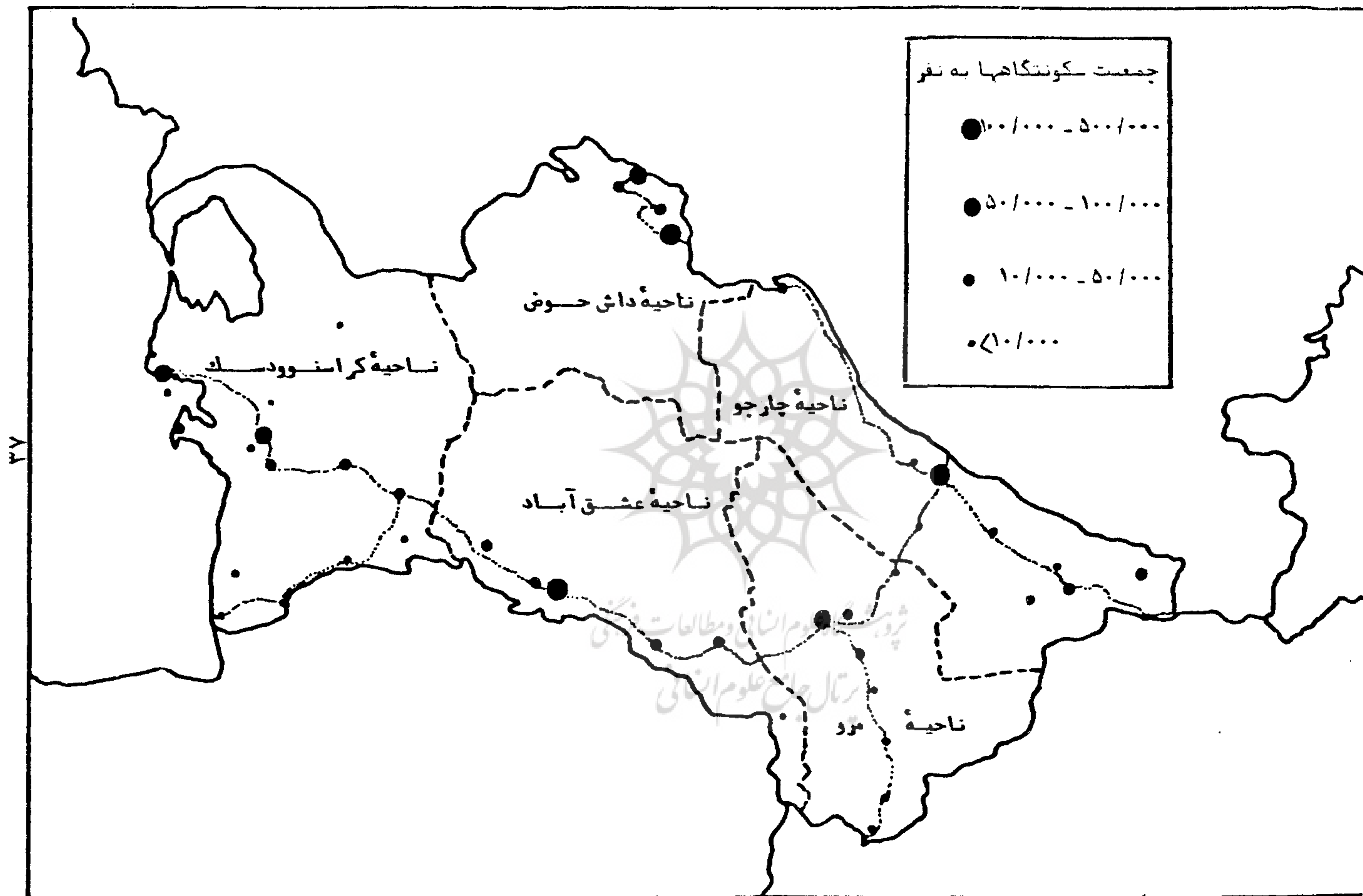
شکل ۳ - توزیع فضایی شهرها و سکونتگاههای مهم در جمهوری ترکمنستان (منابع مورد استفاده: نقشه عمومی اتحاد شوروی، چاپ سوئیس، و "نقشه اتحاد شوروی" چاپ هاموند، ۱۹۹۱).

قدرتمندی شوروی شکل گرفته‌اند.^(۱) در سال ۱۹۸۶ جمعیت شهرهای مهم عشق آباد، چارچو (۱۶۲،۰۰۰ نفر)، ماری یا مرو (۸۷،۰۰۰ نفر)، نبات داغ (۸۳،۰۰۰ نفر) و کراسنودسک (۵۸،۰۰۰ نفر) بوده است.^(۲) قابل ذکر است که بر اساس نقشه اتحاد شوروی (چاپ سویس) شهرهای عشق آباد، چارچو و داش حوض در حال حاضر، سه شهر اول جمهوری ترکمنستان می‌باشند.

شهرها یا سکونتگاههای مهم جمهوری ترکمنستان که از لحاظ میزان جمعیت متفاوت می‌باشند به چهار گروه طبقه بندی شده و اطلاعات مربوط به آنها در جدول ۴ و شکل ۴ ذکر شده است. بر اساس جدول ۴، مشخص می‌شود که شهرهای گروه اول دارای جمعیتی بین ۵۰۰،۰۰۰ - ۱،۰۰۰،۰۰۰ نفر می‌باشند و در مجموع سه شهر را در بر می‌گیرند (عشق آباد، چارچو، داش حوض) که ۶/۶۵ درصد کل تعداد شهرهای ترکمنستان محسوب می‌شوند. در گروه دوم ۳ شهر ماری یا مرو، نبات داغ و کراسنودسک در گروه جمعیتی ۱۰۰،۰۰۰ - ۵۰،۰۰۰ نفری قرار می‌گیرند که مانند گروه اول فقط ۶/۶۵ درصد از کل تعداد شهرهای ترکمنستان را شامل می‌شوند. دامنه جمعیتی گروه سوم شهرهای ترکمنستان بین ۱۰،۰۰۰ - ۵۰،۰۰۰ نفر بوده و به تعداد چهارده شهر می‌باشند و نظیر شهرهای گروه اول و دوم در حواشی نواحی صحرایی-بیابانی داخلی و در کنار خطوط اصلی راههای ارتباطی توزیع فضایی یافته‌اند (جدول ۴، شکل ۴). این شهرها ۳۱/۱ درصد از تعداد کل

1- Annanepesov And Atamamedow , p.487

2-The Statesman's Year - Book 1987- 88, p.1281

شکل ۴ - نوری فضایی کوننگاهها در چهار گروه مختلف جمعیتی در جمهوری ترکمنستان (منبع: نقشه عمومی اتحاد شوروی، چاپ سوئیس)

جدول ۴ - شهرها و سکونتگاه های جمهوری ترکمنستان بر اساس چهار گروه جمعیتی

دامنه جمعیتی گروه اول: ۵۰۰,۰۰۰ - ۱۰۰,۰۰۰ نفر	دامنه جمعیتی گروه دوم: ۱۰۰,۰۰۰ - ۵۰,۰۰۰ نفر	دامنه جمعیتی گروه سوم: ۵۰,۰۰۰ - ۱۰,۰۰۰ نفر	دامنه جمعیتی گروه چهارم: ۱۰,۰۰۰ < نفر
عشق آباد چار جو داش حوض	ماری (مرو) کراسنودسک نجات داغ	کونیا اورگنچ کالی نین گاردک کرکی تجن بایرام علی کاخکا بزمین قزن چیلک قوم داغ چلکن باخاردن قزل آروات لولوتان	دجناد ری پتک قرصکال خلاج قره مت - نجاس اوج - آدشی کوشکا کالا - ای - مور تشکپری کرسنویم براسنامیا بولوتان قره - قلا اوکارم قزل - اترک قزن - کولی اکلانلی با کین شیخ کمیارو جانکا کولی مایاک بکدش قزل کایا دارکن - آتا لبان سراج دروازه
جمع کل = ۳ درصد = ۶/۶۵	جمع کل = ۳ درصد = ۶/۶۵	جمع کل = ۱۴ درصد = ۳۱/۱	جمع کل = ۲۵ درصد = ۵۵/۶

منبع مورد استفاده : نقشه عمومی اتحاد شوروی ، چاپ سوپس

شهرهای ترکمنستان را در برمی‌گیرند که از این لحاظ تعدادشان نسبت به گروه‌های اول و دوم (مندرج در جدول ۴) خیلی بیشتر است. آخرین گروه سکونتگاه‌های شهری با دامنه جمعیتی کمتر از ده هزار نفر می‌باشند که به تعداد ۲۵ شهر بوده و نظیر سه گروه دیگر در قسمتهای حاشیه‌ای جمهوری ترکمنستان پراکنده شده‌اند. این سکونتگاهها ۵۵/۶ درصد از شهرها یا سکونتگاههای مهم چهار گروه مورد مطالعه را در برمی‌گیرند که تعدادشان در حد قابل ملاحظه‌ای نسبت به گروههای اول و دوم بیشتر است (نقشه ۴ و جدول ۴).

بر اساس شکل ۲ (نقشه اتحاد جماهیر شوروی، هاموند، ۱۹۹۱)، تعداد شهرهای بزرگ و کوچک ترکمنستان شامل ۵۶ مورد می‌شود که با توجه به مساحت ۴۸۸،۱۰۰ کیلومتر مربعی ترکمنستان، به ازای هر یک شهر یا سکونتگاه مهم مساحتی معادل ۸،۷۱۶ کیلومتر مربع وجود دارد که بدین ترتیب می‌توان گفت بسیاری از اراضی این کشور به دلیل وجود صحرای بزرگ قره قوم تحت تاثیر سکنی‌گزینی و اشغال جمعیت قرار نگرفته است.

مهاجرت‌های جمعیتی و الگوهای آنها

بطوری که در صفحات پیش ذکر شد، مهاجرت روستائیان به شهرها طی دهه‌های گذشته در ترکمنستان نظیر سایر جمهوری‌های آسیای میانه مشاهده شده که این مساله به افزایش درصد شهرنشینی و کاهش درصد روستا نشینی در این جمهوری کمک کرده است. ضمناً " درهمین رابطه، افزایش

جمعیت روستایی در ترکمنستان طی دهه گذشته را می‌توان با عطف توجه به استدلال "دیودنی" (۱) در مورد جمهوریهای آسیای مرکزی به استثنای قزاقستان، در ارتباط با بهره‌برداری با لای گروه بومی - قومیتی مردم این جمهوری توجیه نمود. سنگینی باروری جمعیت بر روی الگوهای مهاجرتی روستایی - شهری جمهوریهای آسیای میانه تاثیر گذاشته و اولویت این گونه مهاجرتها نسبت به مهاجرتهاى مردم به سایر نواحی خارج از جمهوریهای فوق‌الذکر را مطرح ساخته است. (۲)

مساله دیگری که در ماهیت و الگوهای مهاجرتی در ترکمنستان قابل ملاحظه است، حضور غیربومیهایی از غرب شوروی و فدراسیون شوروی است که در برخی از مراکز شهری این جمهوری زندگی می‌کنند. (۳) ضمناً "بطوری که قبلاً" بررسی شد، ۱۰-۱۳ درصد از ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت ترکمنستان را روسها تشکیل می‌دهند (۴) که حضور و مهاجرت آنها به این جمهوری را می‌توان در ارتباط با مشاغل مهارتی و تخصصی عهده‌دار شده، توجیه نمود. در واقع به همراه توسعه اقتصادی ترکمنستان، تعدادی از کارگران ماهر و افراد نخبه، علمی و تکنیکی که عمدتاً " جوانان و زنان بوده‌اند، به جمهوری ترکمنستان مهاجرت کرده‌اند. (۵) زنان روسی عهده‌دار کارهای خدماتی دولتی از قبیل هتلداری، مهمانداری‌ها، مدیریت مراکز خدماتی و مشاغل به اصطلاح لوکس در ترکمنستان هستند.

1-Dewdney, 1990, p, 276

2-Lewis, 1989, p. 88

3-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1100

4-De Blij and Muller 1990., Newsweek 1992

5-The Encyclopedia Britanica, 1990, p. 1100

حالی که زنه‌های ترکمن به کارهای سطح نازلتر در این جمهوری اشتغال دارند.^(۱) بدین ترتیب حضور و مهاجرت زنان روسی به ترکمنستان قابل توجه است.

وجود مشکلاتی نظیر افزایش سریع جمعیت روستایی و ایجاد یک نیروی کار مازاد و عدم علاقه برای برون مهاجرتی، مسأله رقابت برای بدست آوردن مشاغل شهری، کمبود مسکن در شهرها و بالاخره کمبود سرمایه گذاریها در جمهوری های آسیای مرکزی، می‌توانند برون مهاجرتی مردم این کشورها را نشویق نمایند.^(۲) بدین ترتیب در ترکمنستان نیز مسائل و مشکلات موجود اقتصادی، می‌تواند برون مهاجرتی ترکمنها به کشورهای دیگر (به استثنای جمهوریهای تازه مستقل شده، آسیای میانه) را موجب شود. بایستی اضافه نمود که کشورهای تازه مستقل شده، آسیای مرکزی به دلیل فقر اقتصادی و فقدان سرمایه گذاریهای لازم برای توسعه اقتصادی در زمان الحاق به اتحاد جماهیر شوروی سابق، جای مناسبی برای مهاجر پذیری دیگران منجمله ترکمنها نخواهند بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خلاصه مطالب

یافته های تحقیق

مطالعه خصوصیات جمعیتی ترکمنستان نشان می‌دهد که این کشور از لحاظ تعداد کل جمعیت و تراکم نسبی جمعیت موقعیت بسیار پائینتری نسبت به سایر

۱- کیهان، تاج محمدکاظمی، ۵ خرداد ۱۳۷۱، ص ۱۶
2-Dewdney 1990, p.276., Lewis 1989, p.487.

جمهوریهای آسیای میانه دارد. وجود ناحیه بزرگ بیابانی قره قوم در داخله ترکمنستان از عوامل دافعه جمعیتی و تاسیس سکونتگاههای انسانی محسوب می شود. ساختار جمعیتی ترکمنستان نشان دهنده، خصوصیات دموگرافیکی آن به عنوان يك کشور در حال رشد و توسعه است. قسمت اعظم جمعیت ترکمنستان مسلمان بوده که در سال ۲۰۰۰، ۴ میلیون جمعیت مسلمان برای آن پیش بینی می شود.

در بررسی اوضاع فرهنگی - اجتماعی و رفاهی ترکمنستان در این تحقیق چندین موضوع مورد توجه قرار گرفتند. مطالعه خصوصیات مذهبی نشان داد که ترکمنها مسلمان سنی - حنفی بوده و دارای چندین مسجد معتبر در شهرهای کشورشان هستند. آنها در معرض بنیادگرایی اسلامی بوده و به برقراری ارتباطات مذهبی - سیاسی با کشورهای جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی تمایل دارند. البته جمهوری اسلامی ایران به دلیل همسایگی با این کشور، از امکانات بیشتری برای توسعه روابط مذهبی و سیاسی خود با ترکمنستان برخوردار خواهد بود. در حال حاضر زبان رایج و رسمی در جمهوری ترکمنستان ترکمنی و روسی می باشد که در آینده امکان جایگزینی لاتین به جای روسی (سیریلی) بسیار متحمل است. بررسی سایر خصوصیات اجتماعی و رفاهی (درآمد سرانه، وضعیت بهداشت، تعلیم و تربیت، رسانه های گروهی، ساختار اشتغال در فعالیتهای سه گانه اقتصادی) در کشور ترکمنستان، مشخصه های در حال توسعه بودن آن را نشان می دهند. که نیاز به برنامه ریزیهای لازم برای توسعه اجتماعی و اقتصادی این جمهوری در آینده غیر قابل اجتناب خواهد بود.

تحقیق در مورد تقسیمات داخلی و سکونت‌گزینی‌های موجود در ترکمنستان مشخص نمود که در لُناحیه موجود و سکونتگاه‌های شهری در قسمت‌های حاشیه‌ای این نواحی دارای توزیع جغرافیایی می‌باشند. وجود صحرا یا بیابان بزرگ‌قره قوم در داخله کشور از عوامل دافعه، جمعیت بوده و برعکس قسمت‌های پیرامونی ترکمنستان، به دلیل دسترسی به رودخانه‌ها و یا ساحل دریای خزر، از عوامل جاذبه تاسیس و توسعه، استقرار گاه‌های شهری و روستایی می‌باشند. شهرهای مهم ترکمنستان با جمعیتی بالاتر از پنجاه هزار نفر مشتمل بر ۶ مورد گردیده‌اند و مابقی شهرها دارای جمعیتی کمتر از پنجاه هزار نفر بوده و حتی عمدتاً "دارای جمعیتی کمتر از ده هزار نفر بوده‌اند و علت کم جمعیتی شهرها را هم می‌توان در رابطه با وضعیت جغرافیای طبیعی منطقه و همچنین عدم سرمایه‌گذاری‌های لازم برای توسعه در این جمهوری ذکر نمود. الگوی مهاجرت‌ها طی دهه‌های گذشته داخلی بوده و شامل مهاجرت روستائیان به شهرهای ترکمنستان می‌شده است. در عین حال جمعیت روستایی به افزایش خود به دلیل باروری زیاد جمعیت ادامه داده است. وجود مشکلات حاد اجتماعی و اقتصادی، در سال‌های آینده برون مهاجرتی مردمان ترکمنستان را به سوی سایر کشورها به استثنای جمهوری‌های تازه مستقل شده آسیای میانه (که به نوبه خود از مشکلات مشابهی در این مورد رنج می‌برند) موجب خواهد شد.

باتوجه به خلاصه مطالب و یافته‌های این تحقیق می‌توان به نقش پراهمیت جمهوری اسلامی ایران در تحکیم و توسعه روابط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی

وسیاسی فیما بین دو کشور همسایه ایران و ترکمنستان اشاره نمود که بالمال
موجبات توسعه و پیشرفت این جمهوری تازه مستقل شده مسلمان آسیای
میانه را در آینده نزدیکتری فراهم نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع مورد استفاده

- ۱- اطلاعات، ۸ دی ۱۳۷۰، ص ۴، ۹ دی ۱۳۷۰، ص ۷، ۴ اسفند ۱۳۷۰، ص ۲،
۱۲ خرداد ۱۳۷۱.
- ۲- بنیگسن، الکساندر، براکس آپ، مری (ترجمه کاوه بیات) . مسلمانان
شوروی: گذشته، حال و آینده، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰.
- ۳- بهروز، فاطمه، " خصوصیات جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و
اقتصادی جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه"، مجموعه مقالات جغرافیایی
کشورهای آسیای مرکزی، ویژه نامه سپهر، انتشارات سازمان جغرافیایی
وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، بهار ۱۳۷۲، صفحات ۸۳-۴۱.
- ۴- دلدوم، اسکندر، اسلام در شوروی، مرکز فرهنگی - هنری اقبال لاهوری،
تهران، ۱۳۷۰، چاپ اول.
- ۵- روآ، اولیویه . ترجمه احمد منصوری، " شوروی : اسلام و آسیای مرکزی"،
مجله سیاست خارجی، سال پنجم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۰، صفحات ۶۷-۵۳.
- ۶- شیرازی، حبیب‌الله، ابوالحسن، ملیتهای آسیای میانه، دفتر مطالعات
سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، چاپ اول.
- ۷- کیهان، ۲۱ مهر ۱۳۷۰، ص آخر، ۲ دی ۱۳۷۰، ص ۲، صدیقه غلامی: ۱۰ دی
۱۳۷۰، اول بهمن ۱۳۷۰، ص ۲؛ گزارشی از ایندیندنت ۲۹ اردیبهشت ۱۳۷۱،
ص ۱۶؛ یادداشتهای سفر به ترکمنستان (گزارش تاج محمد کاظمی)، قسمت ۲،
۲۹ اردیبهشت ۱۳۷۱، ص ۱۶، ۵ خرداد ۱۳۷۱، ص ۱۶.

8-Annanepeysov, M., And Atamamedov, N. "Turkmens"
Turkmen Soviet Socialist Republic (up to 1917)
 and after 1917), PP. 484,486,487

9-Bradshaw, Michael J., and Lynn, Nicholas J.
 "After the soviet Union: The post-soviet state
 in The world System", The professional
Geographer/Forum and Journal of the Association
of American Geographers, 1994, vol. 46, No.4, PP.
 439-449

9 (مکرم) -De Blij, Harm J. and Muller, Peter O.
 1990 Student Global Update/Geography:Regions
and concepts, 5/E, March 15, 1990 .

10-Geography:Regions And concepts, Revised
 Sixth Edition, John wiley & sons, Inc., 1992,
 USA.

11-Dewdney, John. Population change in the
Soviet Union: 1979-1989, Geography, 1990, PP.
 273-277

12-Europa yearbook, 1991.

13-Glassner, Martin Ira, Political Geography, John
 Wiley & Sons, 1993, USA.

14-Hammond Superior Map of the Union of Soviet Socialist Republics, Conic Projection, Hammond Incorporated, Maplewood, N.J. USA, 1991.

15-Johnston, R.J, Gregory, Derek., Smith, David. (Second Edition), the Dictionary of Human Geography Blackwell, Great Britain, 1990.

16-Kingkade, W.Ward. Panel on Nationalism in the USSR: Environmental & Territorial Aspects 1989, Winston & Son, Inc.

17-Lewis Robert A. Panel on Nationalism in the USSR: Environmental and Territorial Aspects V.H. Winston & Son, Inc., 1989

18- Newsweek, Special Report., old Chessboard, Dangerous New Policies , February, 3, 1992, PP.18-22.

19-Ogden, Christopher., "Central Asia: The Next Crisis", Time: International, December. 16, 1991, No.5, P.18.

20-Shabad, Theodor., "Turkmenistan" Encyclopedia Americana : International Edition, Grolier Incorporated, Connecticut. USA, Vol.27,

1992, PP.278-279.

21-Sobolev, Leonid. USSR Census 1989,
Novostipress Agency Publishing House, Moscow,
1989..

22-Soviet Union, General Map., 1:7000,000, Hallwa-
gverlag AG Bern Und Stuttgart., VEB Herman Haack
Geographische Anstalt Gotha, Printed in Bern
Switzerland .

23-The Economist , Soviet Central Asia: The
Next Islamic Revolution, Sept 21st ,1991, PP.30,
31.

24-The Economist, Russia's Future : whither The
Flying Troika? December 7th 1991, P.28 .

25-The Encyclopaedia Britanica, University of
Chicago, USA, 1990 .

26-The Statesman's year-Book, 124th edition, 1987-
88, Great Britain, 1987, PP.1278-1289 .

27-The statesman's year-Book, 128th edition, 1991
-92, The Mac Millan Press Ltd., 1991, London and
Basingstoke .

28-Time : International, Into The Void, September.
9th, 1991.

29-USSR Census, 1989.

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی